

Julen är en högtid, som ju av ålder firats i vårt land. En ljusets, glädjens och pesternas högtid, antagligen ursprungligen tillkommen för att fira ljusets välde över mörkret. Den 21-dec. ha vi ju vår kortaste dag och redan om nyår heter det att dagen förlängts ett suppfjät. Ja, så långt tillbaka som i bednattiden får man ju höra talas om medvinterblot.

Under tidernas lopp ha så i samband med julen tillkommit många olika seder och brukt, som väl bevarats från släkte till släkte. Ja, ända in i vår tid lever såkert på en del håll många gamla julseder kvar ännu.

En sed som vi dock finna alldeles ofattlig i vår tid med sina mattbelagda

golv är som jag från Morups socken
i Halland hört berättas. Julafton inbais
långhalm och hela golvet belades därmed.
Allt husets folk både husbönder och tjänare
läddade hela julen varenda natt i
halmen, ^{och} att den då när Njut kom
och den kastades, var totalt uppsliten
säger sig ju själv. På bordet skulle
dessutom varenda natt under julen
stå grätfat, driekrus och brännvins
flaska. Gröten var ju närmast avsedd
för tomtén och dricka och brännvin
behövdes nog för eftersläckning ovan-
på allt festande. Endarran sed från
samma socken var utblådan det är
en s. k. halmgubbe. Den plykttröska-
de långhalmen var naturligtvis väl

Lämplad för ändamålet. En sådan där
gubbe brukade föres med s. k. pass.

Passet kunde innehålla olika påskrifter,
men mest sökte en sådan "gubbe" sin

fästnö. Det kunde då heta exempelvis:

Jag har förlorat min fästnö, hjälp mig
att få en ny, eller också bad gubben om
hjälp att finna sin gamla fästnö, som

lupit från honom. Vanligtvis ställdes
gubben utanför förstugdörran på natten,
så att den då dörran öppnades föll rakt
i armarna på den öppnande. En sådan

gubbe fick ofta vandra från gård till
gård byn runt, för att kanske till sist
hamna i "mågeböjen" på något ställe,
där då drängarne funno honom sittande,
då de skulle "måga" under hästarna.

Att den då var försedd med många
olika pass och påskrifter säger sig ju
själv. Jag minns från W. Stiovi socken en
sådan gubbe, så naturtrogen att den
då den under "morans" bortvaro ställts
utanför försbugdörren, hon vid hem-
komsten blev rädd och gick till "naboens"
och bad om "följe" hem by "Måns Hultgren"
stod utanför dörren. Och dock var det
klart märskten den kvällen.]

Nyårsafton kan man ännu på sina håll
hålls licenserna på köpa något enstaka
strötk, men i gamla tiden var det en
given sak att det gamla året skulle
skjutas ut och det nya in.

Mellan Nyår och trettondedagen brukade de tre suse männen vara ute.

3970

på vandring. Plötsligt kan det hända
att det en kväll träder in i stugan tre
till vigen kärnlighet utslädda och i
ansiktet svarta män. De göra en del
krumbuter och konstes och slutligen
framhålla de en häv med orden! "Gudas
med purgen kan stiger där dristigt
fram, han beder om pengar allt uti
sin pung!" Det ansågs som en heders-
sak att lägga något och då så fortäring
bjöds på väntanda ställe, hände det ofta,
att det till slut bleven mycket stapp
lande trio som med darrande hand
framräckte häven.

Trettonafton brukade byns ungdom
nästan över lag kläda ut sig till
"julaspöge". För kvinnorna brukades

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

5

6)
3970LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

6

manskläder och vice versa. Dessutom
bidrog målning och nedsvärtning till
att det var svårt nog igenkänna, vem
som var vem, då några stycken kommo.
Det blev en svängom kring graven
och kakor och brännvin bjöds. Ja, ka-
korna vilka kunde stoppas i "kormari"
kunde nog alla acceptera, men, se, den
där brännvinsupen, den röjde ofta
sin man. Och då blev det att springa
rystigt för att inte bli fasttagen och
hela sällskapet igenkänt. Blev där-
mot ingen röjd drog skaran sjungan-
de till nästa gård, där samma skåde-
spel utvecklade sig.

Nutidens människor söka att lindra med
människors nöd genom insamlingar, tombolar.

soaser för välgörande ändamål och dylika
tillställningar, men i förra århundradet var
det en annan syn som mötte oss dagarna före
jul. Nu besöka givare eller deras representanter
de behövande, och dela ut gåvorna men då var
det tvärtom. En av de närmaste dagarna före
jul ses en ^{sig} på en kräpp stödjande gumma komma
äppad gåren. "Hon har kanske en tvärpåse över
ena axeln. In i stugan bär hon med ett
"Guss pe och go jul." Moran skyndas att plock-
ka fram mat att ge. Ett "kragebröd" och ett
siktebröd jämte ett stycke fläsk var ransonen
som gavs på varje "går", men var det en "rektbit
go ä bra mora" så vantrades även både "sötta
ä pölsa. Ja, till och med ett par fräsor och ett
par hemmastöpta talgfljus kunde erhållas.
Mycket mat gavs på detta sätt och jag vet i slutet

på första århundradet gärdas där hela bakugnar
bröd av viss storlek bakades för att ge "jula-
tiggare".

Längre tillbaka i tiden var det brukligt att
skicka barn ut och tiggas på själva julaftonen.
Dels voro ju barnen ägnade att väcka medlidande
och dels ynder julen fick ju ingen gå, utan
att ha fått något, ty då bars ju julen och
därmed även julglädjen bort. Ja min mor-
mor berättade om en mor som skickat sitt sju-
års barn ut och tiggas en julafton, att det
aldrig kom igen, men julafton året därpå,
då hon efter mördarets inbrott var ute, fick hon
se en liten vittklädd gestalt stå vid sin sida.

Ett annat förspel till julen var på landet
ombringandet av "grödamilken". I min
grönaste ungdom var jag själv med om sådan

utbärning. Med ett koverkusus rymmande två kannor i ena handen och ett lika stort kusus med en tallrik över och ett "häsebön" att bära i i andra handen vandrade vi så i väg. Många kannor mjölk utdelades och många mer eller mindre allvarligt menade välsignelser uttalades över givarna och intressant var det att på detta sätt komma i beröring med de olika kanstke gamla, sjuktliga och fattiga "kvengorna". Äntligen äro alla förberedelser undan stående, källrar och spiskammrar äro fulla av mat och öl, brännvinsankaret har fått påfyllning, en havrenets has uppsatts som julbärve åt fåglarne, hästarne ha fått ett extra mått havre och korerna ett extra fäng hö gården är

3970

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10

fejad och fin och kyrkklockorna san-
da i skymningsstunden ut sin ma-
ning, att nu är det helg. Gardens folk
samlas i "stora stuan" och alla känna
helgdagsstämningen vila över sig.

Den första syn som då möter är högar
upp lagda, lika många som det finns
tjänare i gården. Dessa s. k. julhögar
består vanligtvis av ett tunnbröd ett sit-
tebröd och ett kagebröd och ovanpå dessa
ett stort stycke pläsk. När moran sär-
skilt givmild kan det hända att det
även finns ett par gorän och klenor,
ja, kanske rentav runt om det hela ligga
äpplen. Sedan "Mor och Far" vederbörligen
avtackats bäres det hela ut av sina respek-
tive ägare och lägges ned i "kistelådikan"

till annandag jul, då var och en bär det till sitt hem. Juldagen får ju ingen avlägsna sig från gården utom för kyrko-
besök.

Vi tänka oss så själva julhelgen under 1880-90-talet på en sådan här gammaldags "bonnagår". "Stora stuan" har högtiden till ära golvet beströts med strandsand och hackat enris. På den väggfasta bänken vid "borännen" har far själv sin plats. På långbänken sitta störstärängen "hållaren" "röjtaren" och vöjtepägen i nu nämnd ordning. Framför bordet sitta "morän" och "pigornä". För kvällen har även inbjudits byns "stromagare, stråddare å smä", vilka fastän gäster få sitta vid den nedersta

(2)

3970

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

12

"berännen" och när nu bordet är full-
satt får "glättarna eda" vid ett annat bord.
Före måltiden läser för själa bordsbönen
och en av "glättarna" läser en vers av
någon julpsalm. Efter måltiden tackra-
de för högt Gud för maten och lek och
glam vidtag. Dören till salen eller som-
marstugan som den också kallades slögs
upp och därinne pruntrade granen i
all sin härlighet. Mycket jubel bland
både stora och små. Där dansades ring-
dansar kring granen, där sjöngs "Ola Persa
stua, stå i ljusa lua" "Mors grisa e vi
allihopå" och mycket mera annat. Ja,
fanns det någon lycklig ägare till ett
munspel fick till sist granen stå i en vira
för sig själa, ringdansen upphörde och

polkor och marsurkor ja kanske även en
radij-avlöske varandra. Och glädjen
stod säkert lika högt i tak trots saknaden
av både grammofoner och högtalare.
Även julklappar utdelades. Dessa besto-
de oftast av hemmastickade vantar
och strumpor åt drängarne och ett hem-
marvårt "fortele" eller "höjke" en särk åt
pigorna. Ja en piga som varit många
år på samma ställe kunde vent av
få bygg till en "verkensklämning" också.
Kunde så hända att mitt under
all festglädjen dörren öppnades och
in kastades en stor docka, ofta bestå-
ende utav kalm, men ibland också av
bara trasor. Det gällde då för den kas-
tande att vara snabblöpare ty det var

14)
3970LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

14

en skam att bli fasttagen, oaktat det
då bjöds på förfristningar och deltagande
i nöjena. Ofta innehöll dockan
någon gåva, men oftast var det bara
halm och trasor vilka efter ordnades
för att en annan kväll på göra visitt
till "naboens." Till omväxling med dansen
lektes även lekar sådana som
gämma ringen, låna värme, leka
blindbock, partlekar och många
många andra lekar och skälm-
stycken.

O. Karaby, Sk

Wid midnattstid manades till uppbrott
man fick ju tänka på morgondagen också.
Det var då att stiga upp kl. 3 för att på
alla sysslor med djuren undanstökade
tidigt, ottesången var ju redan kl. 5.

5)

3970

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

15

och där skullesju alla såvitt möjligt
fanns deltaga. Och, vilken stämning.
I vartenda fönster utåt vägen strålar
kalgljusen och ju närmare kyrkan desto
flera ljus. Bjällror klinga och "God jul"
ljuder från allas läppar. Faktolor upplysa
stora gängen in till kyrkan och snart
fyller templet ända till trängsel av en
högtidstämd menighet. Varken värme
ledning eller konst är ens vanlig ugn fin-
nes men kyrkobesökarnes antal är dock
mångdubbelt större än i nutiden. En
liten orgel att trampa finnes men den
sköter blockaren med all den konst han
förmår och snart tonar det. "Var hälsad.
sköna morgonstund" från allas läppar.
På hemvägen blir det keppkörning

6)
Den som kommer fortast hem får nämligen först inhöstat kommande år.

Annandag jul vidtager så julbalasen vilka brukar bli både många och långa.

Ja, nästan den allra fattigaste anser som sin skyldighet att någon dag under julen se några vänner hos sig på åtminstone en kopp kaffe.

Ja ända till Knut så äntligen "julen" kändes ut "pågick lek och glam. var efter vardagslivets id åter tog vid.

Spinnrockarne fick äter surra och vävstolarne dunka. Det gällde att få många räckor ut på blekan då värsoLEN börja verka.

Julen betydde säkert mycket mera åtminstone för lantbefolkningen förr än

nu. Likert var det gott att vid spinnrockens
enformiga surrande de långa vinterkväl-
larna kånstke vid en tranlampas eller
kalgdankens osande belysning få blicka
fram mot eller minnas alla julens präjder.

Och avbröts arbetet mellan jul och påsk
med någon omväxling så blev det ju då
endast en logdans där visserligen även
där glädjen stod högt i tak men julens
feststämning kunde dock icke framkallas.

Se, våra dagars danspalats, biografen
och folkets hussalar hade väl ingen ens
en gång däromt om. Och då är det tydligt
att julen blev den medelpunkten som kan-
karne mängen gång kretsade kring
under hela året.